

7 січня виповнюється друга річниця відходу у Вічність
Михайлини Коцюбинської

Лариса МАСЕНКО,
професор
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

ШЛЯХЕТНА ПРИРОДА ЛЮДИНИ

Моє знайомство з Михайлиною Коцюбинською почалося з її першої книжки «Образне слово в літературному творі». Цю працю нам, студентам українського відділу філологічного факультету Київського університету ім. Тараса Шевченка, рекомендувала як обов'язкову лектуру Галина Кіндратівна Сидоренко на лекціях із фольклористики. З тих пір ця книжка зберігається в моїй бібліотеці. Але тільки тепер можу по-справжньому оцінити, наскільки вирізнялася вона, як і інші дослідження М.Коцюбинської, опубліковані в 1960-х рр., на тлі тогочасної української філологічної науки. Незвичною для радянського літературознавства була вже методика, яку авторка застосовувала до аналізу художніх творів. У своїх дослідженнях вона спиралася на ідеї В.Гумбольдта та вчення О.Потебні про образне слово, поєднуючи літературознавчий аналіз із мовознавчим.

Услід за О.Потебнею М.Коцюбинська розглядала художній твір як цілісність, у єдності процесів образного мислення. Оволодівши тонким інструментарієм аналізу словесного мистецтва, вона проникла в глибину тексту, показуючи, як «мова слів» перетворюється на «мову образів», як із розмаїтих асоціативних зв'язків між словами постають художні образи, і твір наповнюється особливим художнім смислом [8; 57].

Уже в першій своїй книжці М.Коцюбинська виступила проти поширеного в тогочасному радянському літературознавстві й підручниках механічного поділу аналізу літературних творів на «художні засоби» та «ідейно-тематичну основу», наголошуючи на доконечності вивчення художнього твору як цілісності, що потребувало розкриття його образної специфіки через мову [9; 18]. Молода дослідниця виявляла подиву гідну ерудованість, вона вільно орієнтувалася не лише в українській і російській, а й у зарубіжній літературі, посилаючись на англо- і франкомовні праці з досліджуваних проблем. (Слід зауважити, що знання іноземних мов, яким володіло старше покоління філологів, котре здобуло освіту до 1917 року, серед молодших колег було на той час радше винятком, ніж нормою.) Досконала обізнаність авторки в царині української літератури давала їй змогу порівнювати різні літературні епохи, різні шаблі стилістичної еволюції, що їх пройшла українська література, висвітлювати жанрове розмаїття класичної спадщини. З особливим блиском проникає вона в образну будову творів Михайла Коцюбинського, як, наприклад, в аналізі повторювано-

го образу *землі* в повісті «Fata morgana», *калюжі*, *болота* в новелі «Сон» [див.: 9; 108–110], символіки *сміху* в однойменній новелі [див.: 7; 122–125] тощо.

І хоча в перших двох книжках М.Коцюбинської ще присутня певна данина тогочасній ідеології, продиктована цілком щирою вірою в об'єктивний характер методу так званого соціалістичного реалізму, – авторка водночас ставить питання про відсутність якихось особливих художніх засобів, притаманних літературі соцреалізму, і обстоює потребу спадкоємного зв'язку з класичною спадщиною: «Не можна знайти таких «старих» засобів словеснообразного малюнка, які були придатні, припустимо, для української реалістичної літератури кінця XIX ст. і раптом стали непридатними для радянської літератури. Немає специфічних «метафор соціалістичного реалізму» або подібних епітетів» [9; 187]. Не оминає дослідниця й негативних рис тогочасних літературних творів, зокрема критикує «словесні надмірності», «одноманітність образного пафосу і певну образну декларативність» у прозі М.Стельмаха [див.: 9; 184–186] або ж поширену в українській радянській поезії «реєстраторську хворобу» – «дуже небезпечну: в одних псує смак, а інших відштовхує від художнього слова» [7; 174].

Обидві книжки М.Коцюбинської, як і низка її статей, опублікованих у 60-х рр., засвідчили, що в українську гуманітарну науку прийшла талановита особистість, людина високої культури з розвинутим естетичним смаком і рідкісним чуттям слова. Нині можемо з гіркотою констатувати, скількох блискучих досліджень класичної спадщини було позбавлено наше літературознавство внаслідок звільнення Михайлини Хомівни з Інституту літератури і заборони публікувати її праці. Ту високу планку філологічного аналізу, на яку піднесла українське літературознавство М.Коцюбинська, було опущено в 1970-х рр. на катастрофічно низький рівень. Замість «критики вгляду» (за термінологією В.Шевельова), яку демонстрували праці М.Коцюбинської, І.Дзюби, І.Світличного, Є.Сверстюка, панівні позиції відновила «критика наглядю». Єдиним принципом аналізу літературних творів лишився той принцип поділу на «художні засоби» й «ідейно-тематичну основу», про хибність якого писала М.Коцюбинська, а визначена нею «реєстраторська хвороба» поширилась і на інтерпретацію художньої літератури.

Натомість праці М.Коцюбинської, написані в радянський період, до її відлучення од літературного процесу, досі не втратили наукової вартості. Пока-

зово, що, як зазначала сама Михайлина Хомівна, під час підготовки своїх праць 1950–1960-х рр. до перевидання в 1-му томі двотомника «Мої обрії», що вийшов у видавництві «Дух і літера» 2004 р., їй не довелося вносити в них багато коректив.

Якщо говорити про особистість М.Коцюбинської, то найточніші характеристики дав Євген Сверстюк, з яким її поєднувала багатолітня дружба: «Неоціненний дар Михайлини – непохитна об'єктивність», «вона з тих людей, для яких спокійне сумління – понад усе», «відповідальність за честь імені стояла над нею сторожем» [12; 530, 531].

До цих рис варто додати ще рідкісну доброзичливість, людяність і комунікабельність М.Коцюбинської. «Розкіш спілкування» дуже багато важила в її житті. Не випадково до її улюблених письменників належав Антуан де Сент-Екзюпері, про якого писала: «Люблю я його дуже. Це один з моїх «святих» [11; 126].

Спілкування з друзями й колегами, бажання поділитися з іншими своїми знаннями, думками, емоціями була органічною її потребою, як і вміння побачити й оцінити в людях те добре, що закладене в них природою. «Нелегко складалось моє життя, – сказала Михайлина Хомівна в одному з інтерв'ю, – але я зазнала розкоші спілкування людини з людиною, завжди вміла і вмію вбачати в людині іскорки справжнього – і цінувати їх над усе» [8; 361].

Пригадую, як журилася вона після несподіваної смерті Романа Корогодського, розповідаючи, що їй неймовірно бракує дружніх, мало не щоденних, телефонних розмов з ним, у яких вони обмінювалися новинами, творчими задумами, враженнями від прочитаних книжок.

Не можу сказати, що належала до кола близьких друзів Михайлини Хомівни, – радше до знайомих, але час від часу вона телефонувала й мені, і нині я так само відчуваю брак її незмінно лагідного звертання «Ларисочко!». І кожного разу – цікава інформація про якусь важливу подію культурного життя або ж порада прочитати нову, варту уваги книжку. В останній нашій телефонній розмові вона із захопленням розповідала про статті й есеї Ольги Седакової, російської письменниці й філолога, учениці С.Аверінцева, які перекладала для журналу «Дух і Літера», і завдяки Михайлині Хомівні я відкрила для себе надзвичайно цікавого автора.

В опублікованому в книжці «Зафіксоване й нетлінне» листуванні М.Коцюбинської з її чеською подругою Зіною Генік-Березовською мене особливо вразив один лист. З його змісту видно, як глибоко переживала Михайлина Хомівна в часи цькування її в Інституті літератури втрачені контакти з людьми. Хочу навести у зв'язку з цим досить великий фрагмент з цього листа, написаного 18 лютого 1968 р., коли її вже виключили з партії і над нею нависла загроза виключення її з інституту: «Зараз вечір. Я скупала Таню. Вона уже спить, чиста, пахуча, рожева, згорнувшись калачиком, запнута в білу

хустинку. А я попрала трохи, прибрала в хаті, сіла до столу писати тобі і задивилася на неї. Віє від неї таким теплом, що без нього я, мабуть, замерзла б. Чим далі, тим чіткіше відчуваю, що вона – *моя єдина реальність у світі*. Я розумію, так не можна говорити, так не можна відчувати, і все одно побороти в собі цього не можу. Все інше – якесь нетривке, примарне, а іноді химерне до гротесковості. А з нею все – і радощі, і болі, і втома, і тривоги – все якесь дуже реальне, моє і людське. Я щось останнім часом дуже пішла в себе, трохи відійшла від людей (це, можливо, навіть непомітно для стороннього ока). І коли я сиджу увечері отак, як зараз, сама в хаті (або, вірніше, вдвох із Таниним диханням), мені моя кімната здається островом безлюдним, і мені навіть не хочеться, щоб на горизонті з'явився якийсь корабель... Хоч я, звичайно, неправа: раз я пишу тобі, значить я – таки виглядаю із-за обрїю кораблів... Звичайно, виглядаю» [4; 212].

Ці рядки засвідчують, як тяжко переживала Михайлина Хомівна відчуття самотності в паралізованому страхом інститутському середовищі, що втратило такі звичайні людські якості, як приязнь, взаємна повага, співчуття до несправедливо гнаного. З листа видно, як вона намагається боротися з почуттям зневіри в людях і вимушеної відстороненості од них, бо ці почуття суперечать її натурі – відкритій, товариській, настроєній на добрі міжлюдські взаємини. Адже людяність, як і моральність, були не лише визначальними рисами її особистості, вони належали до базових категорій у системі її світоглядних цінностей. Показово, що на запитання інтерв'юера, звідки вона черпала надію в безнадійні 70-ті роки, Михайлина Хомівна відповіла: «...я черпаю надію із самої **людяності**. Я завжди була переконана, що якісь основні людські цінності мають перемогти. Бо якби не перемагали, то взагалі життя мало б завмерти» [1; 183, 184] (підкреслення моє. – Л.М.).

У зв'язку з цим варто звернути увагу на два повторювані в різних її текстах визначення для характеристики людей – *людина серед людей* і *людина на землі*. Так, у спогаді про Івана Світличного вона пише: «...головний Іванів Божий дар – мистецтво бути *людиною серед людей*. Людина м'яка й гранично доброзичлива – і водночас тверда й незалежна там, де йдеться про переконання, принципи, моральні засади... Навколо Світличного завжди відчувалася якась дивовижна аура людяності» [3; 110]. Передмовою до книжки Романа Корогодського «Брама світла: Шістдесятники» вона назвала «*Людина серед людей*». Роман Корогодський у колі друзів і однодумців» [2; 13].

Спогад про Володимира Підпалого, названий цитатою з Василя Симоненка «Бо ти на землі – людина...», Михайлина Хомівна почала такими роздумами: «Серед людей, які стрічаються на довгій життєвій ниві, є такі, що їх пізнаєш, так би мовити, не кількісно, а якісно. Тобто: не надто часто

зустрічаєшся з ними, не розмовляєш подовгу, не обізнаний в деталях з їхнім життям – минулим і сьогодишнім, але водночас дуже гостро й точно відчуваєш їхню людську цінність, певен, чого можна сподіватися від кожного в критичній ситуації, передбачаєш його реакції та оцінки. Словом, сам для себе вирішуєш – чи це метелик-одноденка, чи чіпкий пристосуванець, чи середньоарифметичний обиватель, а чи *людина на землі*... Саме так – якісно – я знала Володимира Підпалога» [6; 221] (підкреслення моє. – Л.М.).

Формулою *людина на землі* М.Коцюбинська визначила і власну життєву позицію. «А загалом, якщо одверто, – пише вона у «Книзі споминів», – в усій тій історії з виключенням мене з партії, а згодом – з інституту з усіма наступними поневіряннями я схильна вбачати моральний іспит, якийсь екзистенційний тест, запропонований мені долею (до речі, далеко не найскладніший), витримавши який, я тим самим утвердилася як *людина на землі*» (підкреслення моє. – Л.М.) [6; 256].

Визначення *людина на землі* прийшло в поезію В.Симоненка й есеїстику М.Коцюбинської із Шевченкової образної системи – згадаймо: «...а буде син, і буде мати, і будуть *люде на землі*». Заслугує на увагу у зв'язку з цим тлумачення Шевченкового концепту *людина* (якщо послуговуватися сучасною термінологією когнітивної лінгвістики) в розвідці М.Коцюбинської «Благородна природа людина: людина в естетиці і творчості Тараса Шевченка». Опублікована ще 1968 р., стаття, що її дотепер можна вважати одним із найглибших шевченкознавчих досліджень, містить багатий матеріал не лише для розуміння одного з ключових Шевченкових образів, а й для виразнення естетичних і моральних цінностей авторки дослідження.

У центрі естетики Шевченка, пише М.Коцюбинська, – людина: «Людина як критерій, як мірило, як мета. Вся система поетових оцінок – суспільних, художніх, моральних – співвідноситься з ідеалом цілісної людини. Це своєрідна апологія свідомого морального начала, осмисленого й піднесеного як естетична якість» [8; 50]. Естетичний ідеал Шевченка визначає ідея єдності прекрасного і доброго – єдності, що її поет усвідомлює як норму. «Людина», «людське» в естетиці Шевченка набувають всезагального, докорінно важливого значення. Моральні якості природно й послідовно переходять у план естетичний» [8; 51]. Водночас, зазначає дослідниця, поет бачить реальну суперечність, що лежить між «істинною сутністю людини, між ідеалом людини і реальними людьми, такими, якими їх створюють обставини», і «глибоко відчуває суспільний трагізм цієї суперечності між «людьми» і «людиною» [8; 51].

Тепер, коли Михайлина Коцюбинська покинула цей земний світ і ми можемо осмислити її творчий і життєвий шлях у їхній завершеній справдженості, можна з певністю твердити, що Шевченкове трактування «благородної природи людини» було засадни-

чим у її системі моральних цінностей. Це й визначило її подальшу долю, подібну, до речі, до долі Шевченка. Адже, попри всі часові й просторові відмінності, в суті своїй десятирічне заслання із заборonoю писати й малювати мало відрізняється од вісімнадцятирічних переслідувань і заборони займатися «сродною працею».

Майже кожен характеристику, і як митця, і як людини, що їх М.Коцюбинська дає Шевченкові в розглядуваній статті, можна достосувати нині й до її особистості. На підтвердження наведемо хоча б такий фрагмент: «...Моральна активність була для Шевченка нормою людської поведінки: підніматися над зручними обивательськими півправами до правди святої і їй служити, своєю поведінкою утверджувати її в житті – яким би це не видавалось небезпечним, дивним і непотрібним на середній «здоровий глузд» [8; 53]. Це високі слова, які часом у нинішніх колах студентів і молодих науковців сприймаються зі значною часткою скепсису. Пригадую, як агресивно відреагувала одна студентка на семінарському занятті в Могилянці, коли я запропонувала для стилістичного аналізу рядок із поезії В.Симоненка «Упаду я зорею, мій вічний народе, на трагічний і довгий Чумацький твій шлях». Дівчина звинуватила мене у використанні пропагандивного ідеологічного тексту.

Проте для В.Симоненка, М.Коцюбинської, В.Стуса, Є.Сверстюка, І.Світличного та інших шістдесятників високі слова були не просто словами, за ними стояли високі істини, міцні моральні переконання й незламність в обороні їх. Саме моральна стійкість у служінні правді спонукала Михайлину Хомівну відмовитися від успішної кар'єри і стати на тяжкий, сповнений небезпек шлях прямостояння й протистояння з нелюдським режимом. Адже яку силу духу треба було мати, щоб «відірватись» од них («ідеолога Шамоти і всієї інститутської рати»), повернутись у холодну невідомість і ступити назустріч приємним обличчям людей явно приречених» [12: 530].

Хочеться навести ще один, хоч і обсяжний, фрагмент зі статті «Благородна природа людини», оскільки він виразно показує, що моральні основи Шевченкового світосприйняття й життєвої поведінки були для Коцюбинської не просто об'єктом прискіпливого літературознавчого аналізу. Шевченко був для неї високим взірцем естетичної і громадянської позицій, і його розуміння «благородної природи людини» було для Михайлини Хомівни тим мірилом людської «справжності» й шляхетності, якому вона дорівнювала усім своїм життям: «Свідомість власної гідності Шевченко проніс крізь усе життя, крізь обставини, коли просте виявлення людської гідності – одне з найелементарніших людських прав – трактувалося як злочин.

«Він вислухав над собою вирок з непохитним спокоєм», – згадає Костомаров... Ніяких компромісів, які життя неминує нав'язує людині, ні найменших реверансів у бік можновладних. Ком-

промиси роз'їдають душу, знищують рівновагу, морально обеззброюють людину.

Шевченко не знав угод із совістю, він не відчував «зерна неправди» за собою, і ця твердість моральна була йому підпорою і опорою навіть у тих ситуаціях, коли він уже не мав більше ніякої підтримки й опори. Тому так дорожив він непохитністю своєї людської позиції і більш за все боявся втратити в собі людину» [12; 56].

Хіба не можемо ми сказати сьогодні, що описаний тип мужньої, шляхетної поведінки стосується й М.Коцюбинської? Адже з таким самим непохитним спокоєм зберігала вона гідність у найтяжчих випробуваннях, під час регулярних допитів у КДБ, коли слідчі намагалися зламати в ній людину, вдаючись до розмаїтих засобів з арсеналу своїх диявольських ігор, включно з найнестерпнішою для жінки погрозою забрати в неї дитину. Можна навести, зокрема, спогад Михайлини Хомівни про те, як під час допитів слідчі після тривалого застрашування лишали її одну в кімнаті для «дозрівання до кондиції», але, повернувшись, із подивом зауважували, що вона спокійнісінько читає детектив, ще й гризе при цьому яблуко, після чого, зрозуміло, залишали свою підступну гру.

В інавгураційній лекції Почесного доктора, прочитаній у Києво-Могилянській академії у 2008 р., М.Коцюбинська назвала суспільну норму тоталітарної системи *знелюдненням**. У нелюдських умовах мужність екзистенційного вибору нечисленної групи інтелігентів, «малесенької щопти», за відомим висловом В.Стуса, полягала в тому, що вони протиставили знелюдненню – людяність, доносительству і зраді – незрадливості і вірності у дружбі, байдужості та взаємній недовірі – співчуття до несправедливо гнаного й солідарності. В атомізованому, підозріливому, розкладеному службами таємної поліції соціумі вони створили своє товариське коло однодумців, об'єдналих спільним усвідомленням відповідальності за долю свого народу, його мови, культури, історичної пам'яті. В цьому дружньому мікросередовищі кожен знаходив радість спілкування, підтримку друга, на плече якого міг спертися. «Там, на Прип'яті, – згадує Михайлина Хомівна їхні спільні подорожі, – ми створили маленьку тимчасову республіку Радості, де кожен з нас – на Великій Землі по-своєму гнаний і переслідуваний – почувався собою, а всі разом становили громаду друзів-однодумців. І Стус в образі міфологічного бога так і живе в пам'яті як поетичне

* Зауважимо, що походження слів *людяний, людяність*, як і одне зі значень прикметника *людський* – «властивий справжній людині, людяний, гуманний» – від слова *людина*, свідчить, що в народній мовній картині світу така риса, як людяність, тобто доброзичливе ставлення до інших, уважність до чужих потреб, гуманність, вважалась органічною властивістю людини, такою, що відповідає її природі. Про це ж свідчить і той мовний факт, що на позначення особи з протилежними якостями – жорстокої, злої і бездушною – в українській мові вживається слово *нелюд*.

осердя, душа цієї воістину суверенної «республіки». Як добрий дух доброго царства...» [6; 259].

У колі шістдесятників панувала атмосфера доброзичливості, взаємоповаги, підтримки талановитих людей. Ось як згадує, приміром, М. Коцюбинська Аллу Горську: «Їй абсолютно було не відоме чуття заздрості до чужого таланту чи успіху. Навпаки, всіх вона ладна була пригорнути до себе – всіх, у кому відчувала талант і свідомість рідного кореня... Усім хотіла допомогти, пробити талантові дорогу, захистити, вивести в люди, прийняти, якщо треба, вогонь на себе. Для молодих художників вона була, як Іван Світличний у середовищі літераторів, – таким же об'єднувачим осередком, вогником, який світив і зігрівав. Недаремно вони так любили одне одного» [6; 191, 192].

Такі ж риси відзначала М.Коцюбинська і в характеристиці Романа Корогодського: «Його тексти – це територія любові й розуміння, тут немає місця заздрості, бажанню очорнити, «підсидіти» когось тощо» [2; 20].

Коли друзів заарештували, листування з ними, що саме по собі вже було викликом системі, стало сенсом її життя. Упорядкуванню й виданню їхніх творів та епістолярної спадщини присвятила вона свою діяльність після того, як повернулася у 1992 р. до праці в Інституті літератури НАН України. У відповідях на анкету журналу «Слово і час» 1991 р. писала: «Відчуваю зобов'язання перед своїми друзями шістдесятниками, особливо перед тими, хто вже не може сказати про себе, – Василь Стус, Алла Горська, Зіна Генік-Березовська, Іван Світличний... А щодо реалізації себе доведеться, мабуть, відкласти це до свого наступного втілення в часі й просторі» [6; 253].

За цей час М.Коцюбинська встигла зробити неймовірно багато. Вона збрала, упорядкувала і видала поетичну й епістолярну спадщину Василя Стуса в шести томах (дев'яти книгах), була упорядником та коментатором спадщини Івана Світличного, зібрання творів В'ячеслава Чорновола в десяти томах (видається з 2002 р.), упорядником спадщини Зіни Генік-Березовської, упорядкувала (разом із Н.Кучер і О.Сінченком) книжку Романа Корогодського, написала багато літературознавчих досліджень, есеїв, спогадів про життя і творчість П.Тичини, Б.Антоненка-Давидовича, В.Стуса, І.Світличного, А.Горської, Є.Сверстюка, Н.Суровцової, М.Лукаша та ін.

Воістину титанічну працю вклала Михайлина Хомівна у видання спадщини Василя Стуса. Як голова редакційної ради вона сформувала колектив науковців, підготувала концепцію видання й збрала та прокоментувала разом з колективом дослідників оригінальні твори, переклади й листи поета. «Для української культури, – зазначав Є.Сверстюк, – це дуже щаслива обставина, що розтерзана і розкидана спадщина такого великого поета, як Василь Стус, потрапила до надійних, умілих і дбайливих рук» [12; 536].

Водночас посвята своєї відданої праці пам'яті друзів не тільки не завадила реалізації її унікального філологічного хисту, а навпаки, сприяла їй. Опрацьовуючи епістолярій шістдесятників, дослідниця знайшла в цьому жанрі «особливий чар», оскільки в ньому поєднувалися два начала – художнє і документальне, він був одночасно і пізнавальним джерелом, і естетичним переживанням [5; 56]. Так Михайлина Хомівна виконала заповіт В.Стуса, який несподівано для себе знайшла у 1990 р., коли працювала над архівом поета, у його листі, що якимось чином не дійшов до неї свого часу: «Хотів би, Михасю, – писав поет, – аби Ти знайшла собі заняття – свого рівня, аби не втікати в дійсність, як Ти добре висловилася. Вірю, що Ти знайдеш жанр свій, де не треба доскіпливості літературознавця, а лиш доскіпливість Твого серця. Згармоніюй якось набудане і віддане – прекрасна, як на мене, гімнастика духу» [6; 215].

Людяність, «доскіпливість серця» щедро виявились у дослідженнях М.Коцюбинської з «історії, оркестрованої на людські голоси», як назвала вона художню документалістику. Її книжки «Зафіксоване і нетлінне» (К.: Дух і Літера, 2001) та «Листи і люди» (К.: Дух і Літера, 2009) стали визначним внеском у малодосліджену царину україністики.

В узагальненій оцінці явищ ренесансу 60-х і дисидентства 70-х рр. та їхній ролі в історії України М.Коцюбинська наголосила на двох якостях учасників цих рухів – внутрішній свободі й солідарності.

Шляхетну природу людини в темні часи тоталітаризму мала мужність виявити лише невелика група інтелігенції. А проте значення їхньої присутності у змертвілому, просякнutoму брехнею і притосуванством суспільстві важко переоцінити. Своєю творчістю вони не тільки повертали високий рівень українській культурі, а й показували життєвий приклад безстрашного опору нелюдській си-

стемі, приклад готовності стояти на смерть за справжні людські цінності – за правду, гідність і честь.

Те, що загибель у цій боротьбі Василя Стуса і його побратимів не була марною, засвідчив феномен Помаранчевої революції, коли на київський Майдан вийшли вже сотні тисяч, якщо не мільйони людей, щоб довести своє право на свободу й гідне життя. І кожен, хто стояв на Майдані в листопаді – грудні 2004 р., ніколи не забуде тієї дивовижної аури людяності, масового пробудження приязні до ближнього, того, за висловом Михайлини Хомівни, «відчуття плеча і прямого хребта» й готовності «попри холодок страху і реальність репресій «написати» своє життя впоперек запропонованого тобі розлінованого аркуша» [6; 104, 105].

Феномен Майдану, як і того, що сталося після нього, потребує не одного політологічного дослідження. Хочу лише звернути увагу на те, що в одному зі спогадів Михайлини Хомівни, написаному раніше, ще 1995 р., і, що показово, це спогад про І.Світличного, знаходимо також проникливе спостереження щодо проявів певних хворобливих рис у поведінці представників української політичної еліти, що й спричинили, як видається, пізнішу поразку провідників революції, яких Майдан привів до влади.

«Дедалі частіше ловлю себе на тому, – писала М.Коцюбинська, – що сьогодні – серед людей талановитих, творчих, діяльних, патріотично настроєних – мені до болю бракує Світличного. Щоб нейтралізувати ті спалахи чорної енергії, що спопеляють навіть кращих із кращих, те хвацьке всезаперечення в ім'я себеутвердження, те невміння чути ближнього свого, ту ялову «одноклітинність»... Бракує його «доброокисті». Його моральної твердості й широти погляду. Бракує Світличних...» [3; 111].

До болю бракує сьогодні й Михайлини Коцюбинської.

Література

1. Бердиховська Б. Бунт покоління: розмови з українськими інтелектуалами / пер. із польськ. / Б.Бердиховська, О.Гнатюк. – К.: Дух і Літера, 2004.
2. Корогодський Р. Брама світла: Шістдесятники / Р.Корогодський. – Л.: Вид-во Українського Католицького Університету, 2009.
3. Коцюбинська М. Доброокий / М.Коцюбинська // Доброокий: Спогади про Івана Світличного. – К.: «ЧАС», 1998.
4. Коцюбинська М. «Зафіксоване і нетлінне»: Роздуми про епістолярну спадщину / М.Коцюбинська. – К.: Дух і Літера, 2001.
5. Коцюбинська М. Історія, оркестрована на людські голоси. Екзистенційне значення художньої документалістики для сучасної української літератури / М.Коцюбинська. – К.: ВД «Киево-Могилянська академія», 2008.
6. Коцюбинська М. Книга споминів / М.Коцюбинська. – Х.: Акта, 2006.
7. Коцюбинська М. Література як мистецтво слова. Деякі принципи літературного аналізу художньої мови / М.Коцюбинська. – К.: Наукова думка, 1965.
8. Коцюбинська М. Мої обрії: у 2 т. / М.Коцюбинська. – К.: Дух і Літера, 2004.
9. Коцюбинська М. Образне слово в літературно-му творі / М.Коцюбинська. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960.
10. Коцюбинська М. Поетика Потебні та її значення для радянського літературознавства / М.Коцюбинська // Рад. літературознавство. – 1961. – № 2.
11. Мірошніченко Л. «Чисті хвилини впізнавань і розуміння...» / Л.Мірошніченко // Слово і Час. – 2011. – № 2.
12. Сверстюк Є. Михайлина Коцюбинська: слово і честь імені / Є.Сверстюк // Сверстюк Є. На святі надій. – К.: Наша віра, 1999.